

УДК 811.161.2'243'373'.46:378.016-054.6

УНОРМУВАННЯ ТЕРМІНІВ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ НА ЛЕКСИЧНОМУ РІВНІ

Оксана Туркевич

*Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою
Національного університету „Львівська політехніка”,
вул. С. Бандери 32-Д, 79013 Львів, Україна
тел. : (032) 258 01 51*

У статті з'ясовано основні проблеми унормування методичних терміноодиниць на лексичному рівні, уведено поняття „нормативний термін методики викладання української мови як іноземної”. Розглянуто синонімічні терміни та запропоновано варіанти, які відповідають сучасним мовним нормам.

Ключові слова: методика викладання української мови як іноземної, методична термінолексика, нормативний термін, синонімічні терміни.

Удосконалення української наукової термінології є актуальним завданням термінознавства у зв'язку зі збільшенням нових наукових сфер, які активно формують свій термінофонд.

Методика викладання української мови як іноземної (УМІ) є педагогічною наукою, яка досліджує теоретичні і практичні закономірності процесу викладання української мови як іноземної в певних умовах.

Дослідження термінолексики цієї науки має важливе значення для досягнення досконалості фахового спілкування на національному та міжнародному рівнях.

Повноцінний аналіз гуманітарної галузевої терміносистеми з метою подання практичних рекомендацій щодо вживання правильних термінів можна здійснювати у різний спосіб. Наприклад, в українській науці термінознавці висловлюють поради стосовно доцільності функціонування певного терміна в аспекті унормування (О. Радченко, Л. Боярова, Р. Рожанківський), термінологічного планування (Т. Кияк, А. Д'яков, З. Куделько), кодифікації (І. Кочан, І. Іванишин, Т. Дячук), нормалізації (Р. Іваницький, Б. Михайлишин, Т. Кияк, О. Каменська, Н. Овчаренко) тощо.

Усі способи впорядкування термінології мають привести до гармонійного стану, коли галузева термінологія зможе адекватно відобразити систему спеціальних понять.

Зважаючи на те, що термінолексика методики викладання УМІ є частиною гуманітарної термінології, її потрібно систематизувати, а на основі цього здійснювати унормування, що і є метою статті.

Систематизація термінології методики викладання УМІ полягає у „зведенні термінів і понять до єдиної термінологічної системи, яка враховує як інтенціональні та екстенціональні характеристики окремого терміна, так і системні зв'язки між різними термінологічними одиницями” [4: 15].

Наступним етапом є впорядкування сформованої системи термінів відповідно до сучасних мовних норм.

Отже, **нормативний термін методики викладання УМІ** – це спеціальна одиниця терміносистеми, що позначає поняття методики викладання української мови як іноземної і відповідає орфографічній, орфоепічній, лексичній та граматичній нормі, а також закріплена мовною практикою.

Одним із основних аспектів упорядкування термінів на лексичному рівні є дослідження функціонування синонімічних одиниць.

У зв'язку з тим, що синонімічними є терміни, які номінують те саме поняття, рекомендації щодо вживання властивих спеціальних одиниць мусять ґрунтуватися на врахуванні: а) відповідності структури терміна позначуваному поняттю; б) походження спеціальної одиниці; в) ступеня новизни; г) поширення у мовній практиці, частотності.

Аналіз проблемних термінів, зокрема терміносполук, які кількісно переважають у методичній термінології, треба здійснити на прикладі окремих одиниць.

Першим прикладом слугують конструкції із прийменником *на*, які мають модель *іменник + іменник*, наприклад, *вправи на слухання, вправи на відтворення, вправи на розрізнення, завдання на підстановку*, а також подібного типу терміносполуки, але ускладнені додатковими конкретизаторами, наприклад, *завдання на побудову речень, вправи на вираження власної думки, вправи на засвоєння мовних явищ, завдання на складання власних текстів, вправи на артикуляцію інтонаційних зразків*. Наведені аналітичні конструкції є широкоживаними, хоча не обґрунтованими за мовною нормою.

На наш погляд, вживання таких терміносполук некоректне, оскільки вони містять прийменник *на*, який в українській мові переважно має здатність відображати просторові відношення. На думку І. Вихованця та К. Городенської, прийменник *на* належить до контактних прийменників, які вживаються із семантично нейтралізованим місцевим відмінком [2: 334].

Вважаємо, що вищенаведені приклади потрібно замінити на конструкції: *вправи для слухання, вправи для відтворення, вправи для розрізнення, завдання для підстановки, завдання для побудови речень, вправи для вираження думки, вправи для засвоєння мови, завдання для складання тексту, артикуляційні вправи для тренування інтонації*. У цих прикладах логічно використовувати прийменник *для*, оскільки потрібно виразити цільові відношення.

Цю думку підтверджує рекомендація із ДСТУ3966-2000: „прийменник *для* можна вживати лише тоді, коли він означає призначеність суб'єктів, засобів, способів, об'єктів для дії та для особи” [7: 23].

Відповідно до такого зразка у фаховій мові методики викладання УМІ узвичасними є терміни *вправи для креативного письма, вправи для перекладу, вправи для розвитку техніки письма*.

Ще одним невирішеним питанням є наявність синонімічних одиниць, що позначають види читання, які використовують під час навчання іноземців цього виду мовленнєвої діяльності. Зазначені номінації у методику викладання УМІ засвоєно непослідовними способами перекладу російських термінодиниць. Велика кількість синонімів спричиняє виникнення труднощів у професійному мовленні і навіть починає бути проблемою на рівні семантики.

Російський варіант *ознакомительное чтение* перекладають як *ознайомлювальне читання, ознайомче читання, читання з охопленням основного змісту*. До терміна *изучающее чтение* існують відповідники *вивчаюче читання,*

навчальне читання, читання з метою вивчення, вивчальне читання. Термін *поисковое чтение* має українські відповідники читання з метою пошуку інформації, пошукове читання. Одиницю *просмотровое чтение* по-українськи скальковано у формі *оглядове читання, переглядове читання, проглядове читання*.

На наш погляд, вирішення цього питання з метою уніфікації можливе у двох аспектах.

По-перше, утворюючи назви двох перших видів читання, потрібно застосувати прийом утворення процесових прикметників, наприклад, *ознайомлювати* → *ознайомлювальний*, *вивчати* → *вивчальний*. По-друге, якщо від дієслова не вдається утворити адекватний прикметник (наприклад, *шукати* → *шукальний*), треба сформулювати відіменникові прикметники *пошук* → *пошуковий*, *огляд* → *оглядовий*. Такі терміни сформовано на основі віддієслівних іменників, тобто категорійна семантика усіх назв видів читання є однаковою.

Отже, для позначення видів читання рекомендуємо вживати такі терміни: *ознайомлювальне читання* (тип читання, під час якого студент-іноземець має лише ознайомитися із текстом, тобто зрозуміти основний зміст), *вивчальне читання* (тип читання, під час якого студент-іноземець має вивчити зміст, тобто максимально зрозуміти інформацію з метою її аналізу), *оглядове читання* (тип читання, під час якого студент-іноземець має зрозуміти найзагальнішу інформацію), *пошукове читання* (тип читання, під час якого студент-іноземець повинен знайти інформацію, яка його цікавить).

На лексичному рівні упорядкувати також потрібно подібні за значенням та написанням терміни-прикметники, які виконують функцію конкретизатора у терміносполуці. На думку О. Мартиняк, терміни, мотиваторами яких є різні частини мови, не варто вважати синонімами [6: 10]. Тобто якщо зіставимо терміни *коректувальний* і *корекційний*, то, згідно з наведеним поглядом, вони не є синонімічними.

„Першому прикметнику притаманне значення „який виконує дію, названу мотивувальним словом”, а другому – „який стосується явища, названого мотивувальним словом” [6: 10].

На противагу цьому Т. Коць наводить спільнокореневі прикметники, що є неоднотипними похідними одиницями, вважаючи їх синонімічними: *інтегративний, інтеграційний, інтегрований, інтегрувальний*. На думку мовознавця, на їхньому прикладі можна спостерігати розподібнення словотвірних варіантів, зміну їхнього мовного статусу. „На цьому етапі розвитку літературної мови їх можна кваліфікувати як поняттєві синоніми, відтінки значення яких перебувають у тісному зв'язку з характером лексичної сполучуваності” [5: 73].

Якщо застосувати ці теорії під час аналізу статусу прикметників *диференційний* (*диференційна здатність тексту*) / *диференційований* (*диференційоване навчання*); *коректувальний* (*коректувальний етап*) / *корективний* (*корективний курс навчання*) / *коригувальний* (*коригувальне завдання*) / *коригуючий* (*коригуюче завдання*); *сертифікаційний* (*сертифікаційний тест*) / *сертифікований* (*сертифіковане навчання*) / *сертифікатний* (*сертифікатний іспит*), *інформативний* (*текст*) / *інформаційний* (*інформаційний текст, інформаційне забезпечення*), то можна зробити висновок, що уживання таких термінів зумовлене різними способами пристосування іншомовних коренів до української мови, тому не сприяє розвитку системності, а навпаки, потребує комплексного дослідження з метою уніфікації.

Пасивні дієприкметники *диференційований, сертифікований* є похідними від відповідних дієслів *диференціювати, сертифікувати*. Наведені одиниці позначають „ознаки стану об'єкта, спричинені дією на них суб'єктів” [7: 17], тому правильними є терміносполуки *диференційоване навчання, сертифіковане навчання*.

Одиниця *інформативний* є скалькованою з англійського варіанта *informative* і позначає ознаку об'єкта: *інформативний текст* (текст, який містить багато інформації). Прикметник *корективний* в українській мові є похідним від дієслова *коректувати*, і в такому разі він означає здатність виконувати пасивну роль у дії: *корективний етап*.

Термін *коректувальний* також є віддієслівним, або процесовим, прикметником. За допомогою суфікса *-льн(ий)* можна відобразити активну дійову властивість суб'єктів дії (їхню „здатність чи призначеність виконувати дію, спрямовану на об'єкт дії” [7: 17]. З огляду на це *коректувальний курс* – курс, який призначений для виправлення вмінь та навичок студента.

Дієприкметник *коригуючий* є неправильною одиницею, оскільки, згідно із Стандартом, не можна активні та неперехідні дійові властивості суб'єктів дії позначати активними дієприкметниками [7: 17].

Значення, яке можуть виразити прикметники на *-ійн(ий)*, залишається нез'ясованим. Здебільшого ці прикметники є відсубстантивними, а отже, позначають властивості за значенням іменника.

Приклади термінів *інформаційний текст, диференційні ознаки фонему* засвідчують, що прикметник може передавати ознаку суб'єкта.

Прикметник *сертифікаційний* є похідним від одиниці *сертифікація*, яка номінує процес. Терміносполуки, до складу яких входить зазначений термін, дають змогу виокреслити загальне значення „який стосується процесу, названого мотивувальною одиницею”, у нашому випадку – одиниці *сертифікація*.

Вживання терміносполук *сертифікаційний тест, сертифіковане навчання, сертифікатний іспит* залишається невирішеним, оскільки вони походять або від терміна *сертифікація*, яка номінує процес і результат, або від терміна *сертифікат*, який називає предмет. *Сертифікаційний тест* – тест, який використовують під час сертифікації. *Сертифіковане навчання* – навчання, яке проводять з метою складання відповідного іспиту та видачі сертифіката. *Сертифікатний іспит* – іспит з метою отримання сертифікату. У фаховій мові методики викладання УМІ відбувається становлення цих одиниць.

Суперечливим явищем є існування двох синонімних термінів *компетенція* і *компетентність*, які функціонують внаслідок освоєння англійської спеціальної одиниці *competence*. В українську мову вони адаптовані різними способами, а функціонуючи у двох варіантах, починають модифікувати семантику.

На думку О. Демської-Кульчицької, якщо користуватися в українському мовознавстві терміном-відповідником до англійського „*language competence*”, який би безпосередньо запозичувався з англійської мови, то він має мати форму „мовна компетентність”, а не „компетенція”, оскільки остання має дещо інший зміст. Отже, мовознавець вважає, що мовна „*competence*” як україномовний термін має форму „мовна компетентність” і позначає імпліцитне знання (імпліцитну обізнаність), що уможливило мовцеві (мовцям) розуміти і творити кожного разу нові речення (фрази), відрізняючи граматично правильні від неправильних, перефразовуючи їх, творячи синонімічні конструкції, без зміни змісту висловлювання, розпізнавати багатозначність [3; 227].

Цей погляд є достатньо обґрунтованим, проте мовна практика засвідчує, що частотність вживання терміна *компетенція* є значно вищою, ніж одиниці *компетентність*.

Якщо додатково взяти до уваги дефініції, які подає [1: 562], то можна стверджувати, що ці спеціальні номінації мають лише один спільний відтінок значення „обізнаність”.

У загальномовному значенні *компетентність* позначає властивість за значенням *компетентний*: 1) який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий. || Який ґрунтується на знанні; кваліфікований, 2) який має певні повноваження; повноправний, повновладний. Також це слово має смисловий відтінок: поінформованість, обізнаність, авторитетність [1: 526].

Термін *компетенція* має два значення. Перше тлумачення – „добра обізнаність із чим-небудь” [1: 562] – є спільним із значенням компетентності. Друге похідне значення „коло повноважень якої-небудь організації, установи або особи” – похідне і дещо відмінне.

Вважаємо, що цей приклад є вагомим підтвердженням необхідності виробити в українській мові чіткі способи освоєння іншомовних термінів, зокрема практичні рекомендації щодо вживання відповідних словотворчих афіксів.

На наш погляд, можливості одиниці *компетентність* узвичаїтися у науковому мовленні значно менші, оскільки на сучасному етапі домінує термін *компетенція* (*комунікативна / мовленнєва / лексична / лінгвокраїнознавча / методична компетенція*).

Проаналізований матеріал дає змогу зробити висновок, що унормування методичної термінології як основної складової професійної мови методики викладання УМІ полягає у встановленні відповідності спеціальних одиниць сучасним мовним нормам.

На основі конкретних прикладів ми окреслили основні проблеми, що супроводжують упорядкування методичної термінології. Відповідно до встановлених критеріїв було визначено доцільність функціонування правильних термінів у фаховій мові методики викладання УМІ.

Вважаємо, що запропоновані поради щодо вживання кожного з проблемних термінів сприятимуть точності наукового мовлення, а отже, позитивно впливатимуть на наступні рівні еволюції термінології.

У перспективі дослідження наступних етапів розвитку термінології методики викладання УМІ буде доцільним у зв'язку із динамічністю мовної норми.

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь : Перун, 2009. – 1736 с.
2. Вихованець І. Теоретична морфологія української мови / І. Вихованець, К. Городенська. – К. : Пульсари, 2004. – 400 с.
3. Демська-Кульчицька О. Мовна „competence” як об'єкт дослідження (проблема україномовного терміна) / Орися Демська-Кульчицька // Мовознавство : доп. та повідомл. IV Міжнар. конгр. україністів ; відп. ред. В. Німчук. – К. : Пульсари, 2002. – С. 224–227.
4. Кияк Т. Аспекти впорядкування термінології / А. Кияк // Українська термінологія і сучасність : зб. наук.праць. – Вип. VII ; відп. ред. Л. О. Симоненко. – К. : КНЕУ, 2007. – С. 14–18.
5. Коць Т. А. До проблеми лексичної норми сучасної української літературної мови / А. Коць // Мовознавство. – 2009. – № 1. – С. 70–75.

6. Мартиняк О. Синонімія та варіантність в українській науково-технічній термінології : автореф. дис.на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 [Електронний ресурс] / О. А. Мартиняк; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. – Львів, 2010. – 18 с. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/ard/2010/10moantt.zip>
7. Термінологія. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять : ДСТУ 3966-2000. – [Чинний від 2001-01-01]. – К. : ДержстандартУкраїни, 2000. – 365 с. – (Національний стандартУкраїни).

SETTING OF NORMS OF TERMS OF METHODOLOGY OF TEACHING OF UKRAINIAN AS FOREIGN IS AT LEXICAL LEVEL

Oksana Turkevych

In the article the basic problems of setting of norms of methodical terms are found out at lexical level, a concept «normative term of methods of teaching Ukrainian as foreign language» is introduced. Synonymic terms are considered and variants that meet modern language standards are offered.

Key words: methodology of teaching Ukrainian as foreign language, methodical terms, normative term, synonymic terms.

НОРМИРОВАНИЕ ТЕРМИНОВ МЕТОДИКИ ПРЕПОДАВАНИЯ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО НА ЛЕКСИЧЕСКОМ УРОВНЕ

Oksana Turkevych

В статье выяснены основные проблемы нормирования методических терминов на лексическом уровне, введено понятие „нормативный термин методики преподавания украинского языка как иностранного”. Рассмотрены синонимические термины, предложены варианты, которые соответствуют современным языковым нормам.

Ключевые слова: методика преподавания украинского языка как иностранного, методическая терминология, нормативный термин, синонимические термины.

Стаття надійшла до редколегії 11.03.2011

Прийнята до друку 2.04.2011